

HENDE FANNI

Előírások és a valóság

A koronázási szertartásrendek (kon)füziója Mária Terézia királykoronázásán *

Mária Terézia uralkodása az elmúlt években ismét az érdeklődés középpontjába került születésének 300. évfordulója miatt, amely nem csak magyar, hanem külföldi kutatók figyelmét is az uralkodónő felé fordította. A női mivoltát érintő vizsgálati lehetőségek az 1741. évi koronázásának különlegessége kapcsán is felmerültek, például Mária Terézia „politikai” és „természetes” teste. Elsősorban művészettörténetesek foglalkoztak a témával az uralkodónő ábrázolásait, rézmetszeteket, koronázási érmekeket és festményeket vizsgálva. Egyrészt kimutatták, hogy Lotaringiai Ferencsel közös portrékon a szuverén uralkodói mivoltának a királyi jelvényekkel való reprezentálása igen fontos volt. Másrészt a férfias erényeket is feltüntették, ezzel az ikonográfiával igyekeztek ellensúlyozni Mária Terézia öröklésének elutasítását több európai uralkodó körében. Mária Terézia egy másik jelentős attribútuma, anyasága is hangsúlyt kapott a fiú utód, II. József szerepeltetésével.¹ A koronázásról készített ábrázolásokon a ceremóniaelemek közül a kardot tartó és lovon ülő királynő képe került a középpontba, amely a ceremónia világi részében szereplő kardsuhintásokat idézte: a megkoronázott uralkodó az ünnepi szentmisét követően fellovagolt a koronázási dombra, annak tetején pedig a szent Istvánnak tulajdonított karddal a négy égtáj felé suhintott jelezve a királyság megvédését bármelyik irányból érkező ellenséggel szemben. Ezzel a király mint legfőbb hadúr jelent meg, vagyis az ábrázolások Mária Terézia férfi erejét fejezték ki.²

---

* A szerző az MTA–OSZK Res Libraria Hungariae Kutatócsoport munkatársa. A tanulmány az NKFI K 116166 számú pályázatának támogatásával készült.

¹ Werner TELESKO, »She died as a man – and as an empress.«: *Politics of the body and visual representation in the case of Maria Theresa = Defizitäre Souveräne: Herrscherlegitimationen im Konflikt*, ed. Lena OETZEL, Kerstin WEIAND, Frankfurt, New York, Campus, 2018, 307–330. Michael Elia YONAN, *Empress Maria Theresa and the politics of Habsburg imperial art*, University Park, Pa., Pennsylvania State University Press, 2011, 20–28.

² TELESKO, *i. m.*, 310–316.

Ennek a szertartáselemnek több képi megjelenítésének és a vivat-kiáltás szóhasználatának vizsgálatával, illetve európai párhuzamok révén jutottak arra az eredményre, hogy Mária Teréziát férfi politikai entitásként szentelték fel.³ A korona fejre helyezését követte az említett éljenzés, amelyre a nádor adott jelet a Szent Márton-templomban. 1741. június 19-én, Mária Terézia koronázása előtt egyeztettek, hogy a *rex* vagy a *regina* szó szerepeljen-e a felkiáltásban. A vitán felmerült a *Vivat regina et domina nostra* (Éljen királynőnk és úrnőnk!) változat, ám az esztergomi érsek javaslatára a következő formulát fogadták el, amely a koronázási ordóba is bekerült: *Vivat domina et Rex noster!* (Éljen úrnőnk és királyunk!)⁴ Ezzel a formával akarták egyértelművé tenni, hogy nem királynéként, vagyis nem segítő házastársként avatják fel.⁵ A megbeszélés eredményeként tehát a ceremónián Mária Teréziát királyként éljenezték meg. Péter László a korona és a király, mint az isteni kegyelemből való uralom és maga a hivatal betöltő személynek az elválásának egyik bizonyítékaként idézte a fenti kikiáltást, amelyben a *rex* megnevezés elvont értelemben jelenik meg.⁶ Mária Terézia férfi politikai testét Michael Yonan a császárnéi koronázás elutasításában látja bizonyítva. A királynőt 1745-ben, Lotaringiai Ferenc császárrá koronázásakor

³ Serfőző Szabolcs is kitért a kérdésre a királynő koronázását ábrázoló festményciklus ismeretében: SERFŐZŐ Szabolcs, *Mária Terézia pozsonyi koronázásának képei: Festményciklus az egykori Magyar Udvari Kancellár bécsi palotájában*, Rubicon 2017/1–2, 69; Christina STRUNCK, *The “two bodies” of the female sovereign: Awkward hierarchies in images of Empress Maria Theresia, Catherine the Great of Russia and their male consorts = Queens consort, cultural transfer and European politics, c. 1500–1800*, ed. Helen WATANABE-O’KELLY, Adam MORTON, London – New York, Routledge, 2017, 64–84; SERFŐZŐ Szabolcs, „Männlich“ und mächtig: *Die Inszenierung Maria Theresias als Königin von Ungarn auf Staatsporträts = Maria Theresia, 1717–1780: Strategin, Mutter, Reformerin*, ed. Elfriede IBY, Martin MUTSCHLECHNER, Werner TELESKO, Karl VOCELKA, Wien, Amalthea, 2017, 105–109. Sandra HERTEL, *Maria Theresia als „König von Ungarn“ im Krönungszeremoniell in Pressburg (1741)*, *Frühneuzeit-info*, 27(2016), 110–123. Sidney WITHMAN, *Austria*, London – New York, 1899 (The story of nations, 49), 232–233. A kardsuhintás jelenetében ő Mária Terézia férfi karakterét látja megjeleni, ám a király-királynő titulus kérdése még nem merült fel.

⁴ Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár Fol. Lat. 102/2 f. 264v.; Fol. Lat. 3910 f. 27r.; Fol. Lat. 608 f. 20r.

⁵ Ákos BARCSAY, *Herrschaftsantritt im Ungarn des 18. Jahrhunderts: Studien zum Verhältnis zwischen Krönung und Ständetum im Zeitalter des Absolutismus*, St. Katharinen, Scripta-Mercaturae, 2002, 206–207; Gabriel KOLINOVICS, *Nova Hungariae periodus, anno primo gynaeco-craetiae Austriacae inchoata*, Buda, 1790, 148.

⁶ László PÉTER, *Hungary’s long Nineteenth Century: Constitutional and Democratic Traditions in a European Perspective*, Leiden, Boston, Brill, 2012, 37.

nem avatták fel, mivel, egyik levele szerint, nem akarta megváltoztatni egy női szertartással a politikai testét, amelyet az amerikai kutató a magyar és a cseh férfi királyi címmel azonosított.⁷

A női uralkodóknak eme kettőssége nem csak a modernkori kutatóknak, hanem már a kortársaknak is felkeltette az érdeklődését. Az európai példáktól azonban a magyar eset eltér, a két test helyett eltérő funkciók vizsgálata hozhat megfelelő eredményt, ahogyan már a kortársak közül is többen ítélték meg Mária Terézia uralmát és címét.⁸

A felsorolt kutatások során egy-két feltűnő szertartáselem vizsgálatából vontak le következtetéseket Mária Terézia címével kapcsolatban, de a koronázás egyházi szertartását teljességében még nem vizsgálták, jelen tanulmányban ennek pótlása a célom. A ceremónia egyházi része külön figyelmet érdemel, hiszen annak ellenére, hogy az Egyház a megkoronázandó közjogi szerepére és nemére tekintettel többféle szertartásrendet is kidolgozott, Mária Terézia koronázási szertartásának előkészítése során egyedülálló protokollt állítottak össze. A szertartásrendek így módon történő vegyítése csak a koronázás egyházi részét érintette, a már a középkor folyamán rögzült világi részben változás nem figyelhető meg, tehát ezt az egységet a koronázandó nemétől függetlenül tekintem.

A főpapok számára összeállított liturgikus könyvben, a *Pontificale Romanum*ban, a bérmálás, papszentelés, áldások és más, általuk végzendő rítusok mellett szerepelnek az uralkodó és hitvesük koronázási szertartásai, amelyek szentmise keretében törtétek. Ezeket a pontifikále külön említi: a király (vagyis *rex*) koronázása; a királyné (*regina*) koronázása, amely a férjének szertartása után következik; a királyné koronázása, ha az nem egy időben történik a királlyal; majd a királynő koronázása, amelynél a szerző a *regina* főnév egyértelműsítése végett feltünteti, hogy a királyság úrnőjének, vagyis *regni domina*-nak kenik fel. Az utolsó rítus pedig a korábban már megkoronázott királynő férjének a megkoronázását rögzíti, amely nagyrészt a királykoronázás szertartása szerint folyt. Ettől azonban az elején eltért, az érdemesség kinyilvánításának kérője ebben az esetben a királynő volt, míg az először említett király felkenésénél egy főpap kérte az Egyház nevében a koronázást. A királyné felkenésénél szintén a már megkoronázott hitves folyamodott a szertartás megtartásáért.

---

⁷ YONAN, *i. m.*, 29–30.

⁸ A nőuralom magyarországi eszmetörténeti kontextusára: M. VARGA Benedek, „*Rex et Domina*”: Mária Terézia és a nőuralom problémája a 18. századi Magyarországon. [Megjelenés előtt.] Ezúton szeretném megköszönni M. Varga Benedeknek, hogy rendelkezésemre bocsátotta kéziratát.

Az Osztrák Állami Levéltár Haus-, Hof- und Staatsarchiv taglevéltárában fennmaradt *Zeremonialprotokoll*ban olvasható német nyelvű direktórium megőrizte a liturgia tizenegy könyörgésének az incipitjét, amelyek segítenek Mária Terézia valós koronázási ceremóniáját rekonstruálni.⁹ Az egyházi előírások megismeréséhez pedig az 1722-ben kiadott *Pontificale Romanum*ot használtam,¹⁰ amelynek előírásai még érvényesek voltak 1741-ben. A Trienti Zsinat (1545–1563) előtti magyar koronázási szertartásokat különböző ordók, többek között a német-római szerint végezték, és valószínűsíthetően 1342-től, I. Lajostól kezdve ezt a német-római ordót felváltotta a Durandus-féle *Pontificale*.¹¹ A 13. század végén ezt a szertartáskönyvet a 10. századi német-római pontifikálét is felhasználva állította össze az egyházjogász Durandus, amelyet később, 1485-ben pápai megbízásra Agostino Patrizi Piccolomini és Giovanni Burchard átdolgozott. Ez utóbbi változat lett az alapja a Trienti Zsinat által az Egyház számára kötelezően elrendelt *Pontificale Romanum*nak, amelyet azután még kétszer, 1644-ben és 1752-ben javítottak pápai utasításra.¹²

Tanulmányomban Mária Terézia megkoronázott alakjára fókuszálva ezt a két forrást vetem össze. Az első részben a főpapi szertartáskönyvben leírt király és a királynő koronázási ceremóniáját hasonlítom össze, majd a Mária Terézia szertartásán elhangzott imák kezdőszavait vetem össze az Egyház által előírt formával arra a kérdésre keresve a választ, hogy az 1741. évi egyházi ceremónia mennyiben követte a király koronázásának, és mennyiben az uralkodónő koronázásának a liturgiáját. Végül bemutatom, miként jelent meg a szertartásban az örökjogon uralkodás képe, amelyre a Habsburg királyok 1687-től kezdve hivatkoztak, és amelyet a *Pragmatica Sanctio*ban a nőágra is kiterjesztettek, illetve milyen további politikai üzenetet hordozott a ceremónia.

⁹ Österreichisches Staatsarchiv, Wien; Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Hofarchive, Obersthofmeisteramt, Zeremonialprotokoll [továbbiakban ÖStA HHStA OMeA ZA Prot] Bd 18. f. 281v–287r.

¹⁰ *Pontificale Romanum Clementis VIII. ac Urbani VIII. auctoritate recognitum et ad Plurium usum, in commodiorem formam redactum*, Venetiis, 1722.

¹¹ FÜGEDI Erik, *A magyar király koronázásának rendje a középkorban = Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorról*, szerk. SZÉKELY György, Budapest, Akadémiai, 1984 (Memoria Saeculorum Hungariae, 4), 265, 268.

¹² Hugo DAUSEND, *Pontificale = Lexikon für Theologie und Kirche*, Hrsg. Konrad HOFMANN, Freiburg im Breisgau, Herder, 1936, VIII, 372–373.

Az uralkodókoronázások előírásai

A király és a királynő koronázás megegyező könyörgéseiben értelemszerűen az uralkodóra vonatkozó hímnemű főnevek női megfelelőjét alkalmazták: a *rex* helyén *regina*, az *executor* helyén *executrix*; a *cultor* helyén *cultrix*; a *defensor* helyén *defensatrix*; a *regnator* helyén *regnatrrix* és a *mediator* helyén *mediatrix* szerepelt. A szertartás elején a leendő királyt *egregius miles*-nek és *optime princeps*-nek, a királynőt pedig *circumspecta mulier*-nek nevezték a főpapok. Az orációk szövegében többször szerepelt a királyi méltóság, a *regia dignitas*, kifejezés is, amelyet a királynőavatásnál egy alkalommal *reginalis dignitas*-ra módosítottak.

A koronázás egyházi liturgiája az Egyház kérésével kezdődött, egy főpap a koronázást végző érseket kérte a trón jelenlévő várományosa királyi méltóságra emelésére. Ezt követte az akklamáció, vagyis a jelölt alkalmasságának és a méltóságra való érdemességének kinyilvánítása. A katekumenek olajával való megkenés előtt az érsek a királyi feladatokra emlékeztette a jelöltet, a hit védelmére és az Egyház szabadságának megóvására, az egyháziak tiszteletben tartására, illetve a szegények, árvák és özvegyek oltalmára intette. Ezt követte a leendő király esküje, amelyben ígéretet tett az intésben felmerült kötelességeinek teljesítésére. Ezeknek a szövege megegyezett mindkét szertartásnál. Ezután a főpapok közös imája következett, amelyben kiemelkedő ószövetségi alakok egy-egy jellemző erényét kérték ajándékol Istentől az előttük térdelőre: Ábrahám hűségét, Mózes szelídségét, Dávid alázatosságát és Salamon bölcsességét. Ez a könyörgés a királynőavatás szertartásából hiányzott, itt érhető tetten az első jelentősebb eltérés. A következő, ismét közös elem a Mindenszentek litániájának elimádkozása volt, ám a királykoronázáskor egy válaszos rész – amely a lovagok avatásánál is szerepelt – következett, amely a királynő koronázásából megint csak elmaradt. A király vagy királynő felkenését megelőző könyörgés szövege is eltért, bár tartalma igen hasonló volt: a főpap Isten segítségét kéri, hogy a leendő király őt keresse és méltó legyen kéréseinek elnyerésére. A királynő számára égi áldást és az isteni bölcsesség általi megerősítést, tanítást kért, pontosan ugyanez az oráció szó szerint szerepelt a királyné koronázásában is. A koronázó főpap a katekumenek olajával kente fel mindkét nembeli jelöltet az alkarján és a lapockái között. Az ehhez tartozó könyörgés azonban eltért, a királynő esetében a királyné-koronázásbeli szöveg szerepelt. Ebben a főpap az áldás mellett a királynőnek hosszú életet, üdvösséget és az ellenségeinek összezavarodását kérte. Az király esetében szintén áldást, az uralkodó kéréseinek teljesítését és az örök élet elérését kérték számára. Ezt még egy másik könyörgéssel megtoldották, amelyben az Isten által felkent ószövetségi királyokat

említve fordulnak Istenhez, hogy a leendő király bátor, igazságos, hűséges, gondoskodó és fáradhatatlan irányítója legyen a királyságnak, a hitetleneket győzze le, az Egyházat és a hitet pedig védje meg. A szentmise ekkor kezdődött, a graduále előtt a felkent a királyi öltözéket magára vette, majd elhangzott ismét egy érte mondott könyörgés, amely megegyezett mindkét előírásban. Ebben az erényekbeli növekedést, a bűnök elkerülését és az Úrhoz eljutást kívánták az uralkodónak. A graduálét követte a királyi jelvények átadása. A királynő esetében a legfeltűnőbb eltérés ebben a részben nyilvánult meg, ugyanis hiányzott a karddal való felövezés és a suhintások három irányba. Ez az elem a főpapi szertartáskönyv lovagavatásának és megáldásának rituáléjával áll kapcsolatban, aminek ez a két, említett rész fő eleme volt. A korona fejre helyezésekor mondott könyörgés is megegyezett, amelyben a főpap kérte, hogy az uralkodó az Egyház védelmezője és hasznos irányítója legyen a rábízott kormányzásban, és majd az örök boldogság koronázza meg őt. A következő királyi jelvény a jogár volt, amelynek átadását eltérő ima kísérte. A királyok esetében újfent ószövetségi utalásokat tartalmazott a könyörgés, míg a királynőt a szegények, árvák és özvegyek gyámolítására buzdította az érsek, ez utóbbi a királyné-koronázás szertartásában is szerepelt. Végül az intronizáció szintén megegyezett mindkét esetben. A főpap emlékeztette az uralkodót, hogy ő közvetítő a papság és a nép között, ahogyan az Egyház az Isten és az emberek között. A trónra ültetés után a *Te Deum laudamus* himnusz hangzott el, majd egy könyörgés a megkoronázott uralkodóért, hogy kérései hallgattassanak meg és ellenségei törjenek meg. A királykoronázáson még egy ima következett, amelyben Isten áldásait és további segítségét kérte a főpap. Ebben harci képek és újfent az ószövetségi királyok isteni támogatása jelent meg. A koronázási szertartás befejezése után folytatódott a szentmise.¹³

Összevetve a két rituálét látható, hogy a királynő-koronázás ceremóniájából egyedül a karddal felövezés, vagyis a lovaggá avatás elemei hiányoztak, illetve a könyörgések szövegei közül azokat hagyták el elsősorban, amelyekben az ószövetségi királyok szerepeltek előképként. Ezeknél az eltéréseknél a királynő-koronázás szertartásának könyörgései a királyné-koronázással egyeztek meg.

Mária Terézia koronázása

1741. június 25-én, Pozsonyban a Szent Márton-templomban a liturgia elején Patachich Gábor kalocsai érsek kérte Mária Terézia megkoronázását. A német forrásban idézett részlet túl rövid a királynő megnevezésének megismeréséhez. Ezután

¹³ *Pontificale Romanum, i.m.*, 134–162.

a koronázást végző Esterházy Imre esztergomi érsek az uralkodói kötelességeire emlékeztette őt *circumspecta mulierem*, vagyis jeles asszonynak szólítva, amellyel a királynői szertartás szóhasználatát követte. Ezt kísérte az eskütétel, Mária Terézia térdelve mondta: „Ego Maria Theresia domina et rex Hungariae profiteor et promitto coram Deo”, tehát Magyarország úrnőjeként és királyaként tett esküt. Ez a mondat megegyezik mindkét szertartásban, de a *regina* főnevet itt *rex*-re cserélték. Ehhez hasonlóan szerepelt *rex* a *regina* helyett a Mindenszentek litániáján belüli áldás szövegében: „Ut hanc electam in regem coronandam benedicere digneris”. A direktóriumban következett az „Omnipotens sempiterna Deus hanc famulam tuam” kezdetű könyörgés, amely a litániát követő válaszos imádság helyén állt. Az ebből fennmaradt rész megegyezett a *Pontificale Romanum* szavaival, nem módosítottak rajta. Ezután kente fel Esterházy Imre érsek a katekumenek olajával és imádkozta a „Deus Pater aeternae gloriae” kezdetű könyörgést, amely szintén a királynő-koronázásban volt előírva. Szembetűnő eltérés volt a főpapi szertartáskönyvtől Mária Terézia felövezése Szent István kardjával, majd azzal a suhintás három irányba. Ez csak a királykoronázás ceremóniájának volt eleme, ezért a kísérő szövegét is onnan emelték át: „Accipe gladium de altari sumptum per nostras manus; Accingere gladio tuo super femur”. A jogar átadását követő ima ugyancsak a királykoronázás előírását követte: „Accipe virgam virtutis ac veritatis, qua intelligas”. A korona fejre helyezésekor elmondott könyörgés szövege megegyezett mindkét esetben.¹⁴ Mivel a forrás csak a kezdőszavakat adta meg, nem deríthető ki, hogy a szövegben előkerülő *executor-executrix*, *regnator-regnatrice* szavak esetében a *rex-regina* mintájára a hímnemű főnevet alkalmazták-e az adott szertartáskor. Az intronizáció során a szövegben egy betoldás tűnik fel. A pontifikáléban szereplő „Sta et retine a modo locum tibi a Deo delegatum per auctoritatem omnipotentis Dei” mondatba egy középkori német-római ordóból egy rövidebb részt illesztettek be, amellyel az öröklésre utaltak: „Sta et retine a modo locum quem hucusque paterna successione tenuisti, haereditario iure tibi a Deo delegatum per auctoritatem omnipotentis Dei [...]” („Állj és tartsd meg mostantól fogva az Istentől örökjogon neked rendelt helyet, amelyet eddig atyai örökségként birtokoltál [...]). Az ünnepélyes trónra ültetéssel zárult a koronázás egyházi része. A szentmise az adott nap ünnepének megfelelő előírása szerint folytatódott.

---

¹⁴ ÖStA HHStA OMeA ZA Prot Bd. 18. f. 281v–287r.

Összegzés

Az összehasonlításból láthatóvá válik, hogy Mária Terézia koronázási ceremóniájának az alapja a királynő-koronázás szertartása volt, és ebbe a szertartásba illesztettek bele a királykoronázás elemei és imái közül a politikai érdekeknek megfelelően részeket. A június 14-én tartott előkészítő konferencián fel sem merült, hogy a férfi uralkodók számára előírt rituálét kövessék. Mária Terézia „természetes” női mivolta meghatározta, hogy a *Pontificale Romanum* mely koronázási szertartásával váljon a Magyar Királyság uralkodójává. A politikai testének kérdése nem merült fel érdemben a már említett konferencián sem, noha Koller Ferenc udvari tanácsos a karddal felövezés és az azzal történő suhintások beemelésével kapcsolatban kétségeinek adott hangot azzal érvelve, hogy a főpapi szertartáskönyv királynő-koronázása nem tartalmazta azt. Elmondta ugyanakkor azt is, hogy az egyházi ceremónia az esztergomi érsek hatáskörébe tartozik. Rudolph von Sinzendorf királyi főudvarmester azonban ragaszkodott ehhez az aktushoz, nehogy a jelenlévők a szertartást királyné-koronázásnak gondolják. Ezért, javaslata szerint, a királykoronázáson feltűnő részek közül semmit sem volt szabad mellőzni. Azt a félelmet, hogy Mária Terézia koronázását királyné avatásként értelmezik a kortársak egy másik kérdés megoldása is alátámasztja, miszerint a koronázási szertartás elején a templomban a sekrestyéből induló vonuláskor a királynő viselje-e a házi koronát. Ebben az esetben a félreértést a házi korona használata okozta volna, amelyet a királynék viseltek, és amellyel meg is koronázták őket.¹⁵

A két szertartás vegyítése mellett a liturgiában érzékelhetővé vált másfajta változtatás is, a liturgikus szövegen módosítottak szavak elhagyásával vagy betoldásával. Ezek a szerkesztések is Mária Terézia örökjogon való uralkodását emelték ki. A szertartás elején az eskü a *Pontificale Romanum*-ban a leendő királytól, illetve királynőtől hangzik el: „Ego [...] futurus rex.” Ezzel szemben Mária Terézia elhagyva a *futura* melléknevet mint Magyarország királya és úrnője tett esküt. A koronázást követő intronizáció szövegébe pedig betoldották, hogy a trónt atyai örökségként bírja. Az ilyenfajta átdolgozások nem magyar jellegzetességek, ugyanis a cseh koronázási ceremóniában is megfigyelhető volt az örökjogon való uralkodás hangsúlyozása.¹⁶

¹⁵ ÖStA HHStA OMeA ZA Prot Bd. 18. f. 169v–171v. A Szent Koronát a királynék vállához érintette az érsek, a fejükre nem került.

¹⁶ Mária Terézia cseh koronázásához: Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár, P 108 f. 89r–108v.

A Magyar Királyság uralkodójának koronázási ünnepségéhez tartozó világi résznek sem a gyakorlatban, sem elméletben nem volt nem szerint eltérő változata, hiszen I. Mária óta nem foglalta el nő a magyar trónt. Ez a rész a felkent és megkoronázott személy uralkodásának szimbolikus megkezdése volt, amelynek többek között része volt a képi ábrázolások témájául szolgáló koronázási dombon történt négy kardsuhintás is. Ezzel szemben a király feleségének koronázási szertartása csak az egyházi liturgiából és az azt követő lakomából állt, világi elemek nem alakultak ki. 1382-ből, Mária királynő, mint Mária Terézia királynői elődjének, koronázásáról nem maradtak fenn részletes beszámolók, amelyekből a ceremónia részletesen megismerhető lenne. Amennyiben lenne is ilyen leírás, valószínűleg nem lenne mérvadó, mivel nem csak a liturgikus gyakorlat, hanem a világi rész is változott, amely még a 15. században sem mutatott rögzült formát.¹⁷ A templombeli karddal felövezés, azaz a szimbolikus szertartáselem, és a világi részben megjelenő suhintások révén Mária Terézia erős, az egyházat és a királyságát védelmezni kész uralkodóként jelenhetett meg, reprezentálva ezt az ünnepségen megjelenő külföldi hatalmak követői előtt is. Alátámasztják ezt az udvari képek és a koronázási emlékérmek is, amelyen a lovon ülő, kezében kardot tartó uralkodó képe jelent meg.¹⁸

Mária Terézia *rex* címének használatát Voltaire XV. Lajosról szóló művében megörökítette a híres 1741. szeptember 11-i országgyűlés üléséről készített leírásában. Ebben beszámol arról, hogy a rendek felajánlották életüket és vérüket Mária Teréziának, akit ők mindig a királynak neveztek.¹⁹ A koronázási szertartásban a tanulmány elején említett éljenzés, a „Vivat rex et domina nostra” forma és a könyörgésekben szereplő *rex* alak mellett a *regina* is jelen volt. Az egyházi szertartást követő világi részben azonban Mária Terézia a koronázási esküjét mint *regina* tette le, ahogy a koronázási hitlevelében is *regina Hungariae* forma állt, illetve az uralkodása során

---

¹⁷ FÜGEDI Erik, *Uram, királyom...*, Budapest, 1974, 59.

¹⁸ Ezeket az emlékérmeket azonban a koronázás után verték. Egy részük a cseh koronázást követően, másik részük Lotaringiai Ferenc császárkoronázása után, a legkésőbbi példányok pedig a hétéves háború idején készültek. L. SOLTÉSZ Ferenc Gábor, TÓTH Csaba, *A magyar uralkodókoronázások érmeiről és szertanjáról* = SOLTÉSZ Ferenc, TÓTH Csaba, PÁLFFY Géza, *Coronatio Hungarica in nummis: A magyar uralkodók koronázási érmei és szertanjai (1508–1916)*, Budapest, MTA BTK Történettudományi Intézet, Magyar Nemzeti Múzeum, 2016, 47. Az emlékérmek a kötetben a nr. 217–228 alatt láthatók.

¹⁹ *The Works of M. de Voltaire*, translat. Thomas FRANCKLIN, Tobias George SMOLLETT, London, 1779, XIV, 49.

használt titulájában és kiadott rendeleteiben is *regina* megnevezés szerepelt.²⁰ Tehát e két cím más-más funkciót takar.²¹ Mária királynő koronázásának leírásában Thuróczy János a királynő kikiáltásánál használja rá a *rex* megnevezést,²² ám az 1384. évi dekrétumainak elején a titulájában szintén a *regina* szó állt.²³ Az ő királyi címe meghatározó volt Mária Terézia címzésében és női uralkodóként való elfogadásában.²⁴

A *Pragmatica Sanctio* által biztosított és a magyar rendek által elfogadott öröklés kifejezése jelentős hangsúlyt kapott a szertartás kialakításakor, amelyre az osztrák örökösödési háború miatt komoly szüksége volt a dinasztiának. Emellett az előkészületek során többször is megfogalmazódott az egyértelműség igénye, miszerint a Magyar Királyság vezetőjének koronázták meg Mária Teréziát, és nem királynévá. Ennek a nyomatékosítását, véleményem szerint, Lotaringiai Ferenc 1740. november 21-én kelt társuralkodói kinevezése indokolhatta, amelyet Mária Terézia egész birodalmára vonatkozóan adományozott férjének, és amelyet az örökös tartományokhoz és Csehországhoz képest Magyarországon nehezebben tudott elfogadtatni a királynő.²⁵ Visszatulva tanulmányom címére, elmondható, hogy Mária Terézia koronázási liturgiája az alapot adó királynő-koronázási szertartásba olvasztott lovagá avatási elemek mellett több helyen olyan apróbb változtatásokat tartalmazott, amelyek miatt a ceremónia különleges, eredetét tekintve konfúz, de politikailag egyértelmű jelleget nyert.

²⁰ Corpus Iuris Hungarici – Magyar Törvénytár 1000–1895, szerk. MÁRKUS Dezső. (Millenniumi emlékkiadás) Budapest, 1896–1901, [továbbiakban CIH], 1740–1835, 6, 12, 16.

²¹ M. VARGA, *i. m.*

²² Johannes de THUROCZ, *Chronica Hungarorum*, ed. Elisabeth GALÁNTAI, Julius KRISTÓ, Budapest, Akadémiai, 1985 (Bibliotheca Scriptorum mediæ Recentisque Aevorum Series Nova, 7), 189–190.

²³ CIH, 1000–1526, 184.

²⁴ M. VARGA, *i. m.*

²⁵ Derek BEALES, *Enlightenment and Reform in Eighteenth-Century Europe*, London – New York, I. B. Tauris, 2005, 188–189; Carlile Aylmer MACARTNEY, *Maria Theresa and the House of Austria*, London, 1969, 32.

Pontificale Romanum királykoronázás	Mária Terézia magyar koronázása	Pontificale Romanum királynő-koronázás
Reverendissime [...] eg-regium militem	Reverendissime pater postulat sancta mater ecclesia catholica [...]	Reverendissime [...] circumspecta mulier
Cum hodie [...] optime princeps	Cum hodie [...] circumspecta mulier	
Ego [...] annuente futurus rex	Ego Maria Theresia domina et rex Hungariae profiteor et promitto coram Deo	Ego [...] annuente futura regina
Sic me Deus adiuvet et haec sancta Dei evangelia		
Omnipotens Sempiternus Deus, creator omnium [...]	-	
Mindenszentek litániája		
Ut hunc electum in regem coronandum benedicere digneris	Ut hanc electam in regem coronandam benedicere digneris	Ut hanc electam in reginam coronandam benedicere digneris
Praetende Domine huic famulo tuo [...]	Omnipotens sempiternus Deus hanc famulam tuam [...]	
Deus, Dei filius, Iesus Christus dominus noster [...]	Deus Pater aeternae gloriae [...]	
Omnipotens sempiternus Deus, qui Hazael super Syriam [...]		
Accipe gladium de altari sumptum per nostras manus [...]	--	
Accingere gladio tuo super femur [...]		
Accipe coronam regni quae licet ab indignis episcoporum tamen manibus, capiti tuo imponitur in nomine patris et filii [...]		
Accipe virgam virtutis ac veritatis, qua intelligas [...]	Accipe virgam virtutis ac veritatis et esto pauperibus [...]	
Sta et retine a modo locum tibi a Deo delegatum per auctoritatem omnipotentis Dei [...]	Sta et retine a modo locum quem hucusque paterna successione tenuisti, haereditario iure tibi a Deo delegatum per auctoritatem omnipotentis Dei [...]	Sta et retine a modo locum tibi a Deo delegatum per auctoritatem omnipotentis Dei [...]